

В. С. КАНЦІР

Володимир Степанович Канцір, кандидат юридичних наук, доцент, декан юридичного факультету Львівської комерційної академії

ЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ МИСЛЕННЯ ТА ЕМОЦІЙ СУЧАСНОГО ТЕРОРИСТА

Лідери однієї з терористичних організацій навчають своїх прихильників: «Не потрібно багато роздумувати – адже тебе веде Аллах, і шлях твій – шлях істинної віри». Вони відкрито проголосили стосовно інших народів: «Невірні розуміють тільки одну мову – це мова «Калашникова». Красиві фрази такого роду часто заміняли і досі все ще продовжують замінити багатом (причому не тільки ісламським терористам), і логіку, і власні думки. У людей, схильних піддаватися їм, немає особливої потреби в самостійних роздумах – логіку замінює віра, думки – наказ або значимі за закладеною в них силою навіювання слова «потрібно!» і «ти повинен!».

Різні аспекти терористичної діяльності, зокрема її мотивація набули достатньої зацікавленості серед науковців, зокрема їй присвятили дослідження: проф. М. Лазарев, О. Половко, М. Требін, В. Бушанський, О. Бардін, А. Деменко, О. Максимова, О. Дзьобань та інші. Кожне з досліджень певною мірою дає зрозуміле суттєве наповнення цього феномена. Проте, незважаючи на різноманіття поглядів, проблема вивчення причин тероризму, логічного обґрунтування мислення та емоцій терориста завжди буде належати до найбільш актуальних, оскільки феномен тероризму – у тій або іншій формі – вічний.

Мета статті полягає у дослідженні логіки терористів, яка важко піддається однозначній інтерпретації. По-перше, вона надто емоційна: деколи емоції в ній займають більше місця, ніж сама логіка як така. По-друге, це викривлена логіка з точки зору суто формального аналізу: із посилянь не завжди сліднують адекватні висновки. По-третє, це явно моноідейна логіка: в ній все підкорено терору, і будь-яке питання рано чи пізно, прямо чи опосередковано, але приходиться саме до нього.

Про викривлену логіку терористів свідчить ще один цікавий факт: вони практично не можуть працювати в режимі діалогу. Це підтримується на побутовому рівні – терористи здатні або вислуховувати тільки того, кого вони вважають для себе авторитетом, або, навпаки, здатні на виголошення довгих власних монологів. Це свідчить про авторитарність і разом із тим, ригідність мислення.

Про що б терорист не думав, він завжди усе пов'язує зі своєю основною діяльністю. Це може відбуватися цілком конкретно – терорист думає про будь-який предмет, наскільки він може знадобитися для терористичного акту. Те ж саме може проявлятися і зовсім абстрактно: терорист завжди готовий роздумувати про ті ідеї, заради яких, і в ім'я яких він іде на «терорну роботу».

Логіка терористів часто носить досить неконкретний, символічний характер. Очевидно, що вибухи хмарочосів Всесвітнього торгового центру в Нью-Йорку у вересні 2001 р. були вибухами-символами і вибухами символів світового панування Сполучених Штатів Америки. Виходячи з цього, значна кількість спеціалістів переконані: тероризм – не стільки аморфне вираження соціального перевантаження, скільки форма незадоволення, що викликає руйнування надій і планів людей; він спрямований проти джерел їх невдач і слугує засобом досягнення відповідних цілей. Далеко не останнім його завданням виступає символічне вираження людьми своїх намірів. Останнє якраз і свідчить про очевидний символізм терористичної логіки. Зрозуміло, що, вбиваючи царя, російські народовольці символічно ніби «вбивали» весь монархічний лад. Вбиваючи ж відомих наближених царя, есерівські терористи розправлялися з політичною системою.

У питаннях, не пов'язаних безпосередньо з терористичною діяльністю, логіка і мислення терористів визначаються загальним рівнем їх культури. Зазвичай, з деякими винятками, в сучасному світі загальна культура терористів перебуває на низькому рівні.

Розуміння логіки і особливостей мислення терориста має серйозне практичне значення. Так, зокрема, відомо: вести переговори можна тільки з тим, хто розуміє мову, на якій ви з ним домовляєтесь. Якщо ви мислите і роздумуєте логічно («зачекай мене вбивати, дай час, я знайду те, що потрібно, і тобі віддам»), а опонент не розуміє логіки, а лише відчуває емоції («я тебе все одно вб'ю, причому прямо зараз!»), такі спроби не мають жодного смислу. Більше того, вони небезпечні: адже ви думаєте, що домовились, а ваш опонент вважає себе вільним від будь-яких домовленостей.

Терористи – це тип людей, у яких раціональні компоненти в поведінці та характері майже відсутні, а емоційні переважають настільки, що стають привілейованими, ефективними. З ними важко розмовляти: якщо щось не так, то миттєво наливаються кров'ю очі, а пальці стискаються в кулаки і тягнуться до заліза. Така людина просто не знає нормативних слів типу «можна» і «не можна», «можливо» і «неможливо». Її лексикон доволі простий і навіть примітивний: «хочу», «дай», «моя», причому тут, зараз і негайно. На відміну від нормальної людини, яка однаково здатна розуміти «рацію» і переживати «емоції», не виходячи за рамки прийнятого, терорист не здатний на це¹.

Серед терористів зустрічаються два крайніх типи. Перший, зустрічається рідше, – зовсім беземоційний. Це люди з абсолютною холоднокровністю, не підвладні емоціям або такі, які вміють їх повністю контролювати. Таким виглядає, наприклад, Б. Савінков (з 1903 р. один з керівників «Бойової організації», організатор багатьох терористичних актів). У документах сучасників, що збереглися і містять опис цього терориста, його портрет окреслюється досить різкими штрихами: невисокого зросту, одягнутий «з голочки»; «не посміхається», «віє жорстокістю», «сухе кам'яне обличчя», «презирливий погляд безжалісних очей».

Інший тип, що все ж значно частіше зустрічається серед терористів, відрізняється протилежністю. Для таких терористів характерне дуже багате емоційне життя. При всій зовнішній стриманості терориста, підкресленій раціональності, строгості, внутрішньо його опановують бурхливі емоції. І чим сильніші обмеження, що накладаються на учасника терористичної діяльності, тим сильніше приховувані, придушені емоції терориста. Так звана холоднокровність терориста, його «сталеві нерви» – це результат впливу раціональних компонентів психіки, що жорстко придушують будь-які емоції. Таке придушення не може бути постійним. У літературних джерелах ми постійно зустрічаємо описи сильних емоцій, які охоплюють терористів, наприклад, відразу після успішного здійснення терористичного акту. Вони можуть надзвичайно бурхливо радіти, вітати один одного, або, навпаки, плакати і страждати.

Життя терориста проходить в постійних емоційних переживаннях, він живе в емоціях страху, боячись потрапити до рук супротивника. Одночасно він живе в емоціях гніву і презирства до своїх супротивників та натхнення від передчуття однієї думки про ту шкоду, яку планує їм нанести. Природно, що такі суперечливі почуття часто зіштовхуються між собою, призводячи до внутрішніх емоційних конфліктів. Такі конфлікти і спричиняють той тяжкий стан хронічного емоційного стресу, в якому перебуває терорист. Для хронічного стресу характерні емоційна нестабільність, спроможність майже миттєвого переходу від одного емоційного стану до іншого – прямо протилежного².

Однак, найважливішим, первинним емоційним станом терориста є його постійна настороженість. Феномен настороженості проявляється в постійній готовності до відбиття загрози нападу, підвищеним рівнем бадьорості й концентрації уваги на найдрібніших змінах всіх, перш за все фізичних, параметрів навколишнього середовища. Навіть зовні помітна постійна підозрливість терориста проявляється у безперервному поділі всіх оточуючих на «своїх» і «чужих». Зрозуміло, що «чужий» апріорно ідентифікується з негативним, огидним «образом ворога» (реакція ворожої недовіри). Разом із тим, цікавим видається той факт, що при підтвердженні того, що «чужий» – насправді є «свій», характер ставлення різко змінюється на масований, іноді надмірний прояв довіри і відкритості. Це свідчить про значну поляризацію емоцій і про емоційну лабільність терориста.

«Сліпий» фанатик, який здійснює жорстокі терористичні акти на раціональному «автопілоті», не перевантажений переживаннями проблем морального аспекту. Це «сліпа машина» для руйнування, що не замислюється над моральними питаннями з огляду на те, що такі питання непритаманні для подібної «машини». Моральні проблеми виникають лише при наявності відповідного інтелектуального рівня. Терористи, які діють за принципом «все у владі Аллаха, за його милості», не страждають моральними сумнівами.

Однак, що стосується розвинутих в інтелектуальному плані терористів то, внутрішньо їх постійно хвилює питання, – наскільки вони праві у своїх діях? В описах того ж Б. Савінкова, наприклад, цій складовій приділяється значна увага. Кожен раз, готуючись до терористичного акту, терористи шукають йому моральне виправдання.

Зокрема, ісламські терористи вірять, що їх акції не тільки рятують їх власні душі (подвиг в ім'я Аллаха), але і допомагають душам своїх жертв скоріше відправитися в рай. Бойовики руху «Хамаз» зі спеціальної пам'ятки своєї організації чітко знають: «Аллах пробачить тебе, якщо ти виконаєш свій обов'язок і вб'єш невірного, в раю Аллах візьме на себе всі твої проблеми».

Зворотнім боком моральних проблем виступає яскраво виражена практично у всіх терористів потреба в розумінні, необхідність «виговоритися» перед іншими людьми (завжди перед «своїми», але іноді й перед чужими, включаючи і слідчих). Однак, серйозні моральні проблеми притаманні лише «ідейним» терористам, причому з достатньо високим рівнем освіти та інтелектуального розвитку, здатним до свідомої рефлексії своєї діяльності. Для всіх інших типів терористів значно більше характерна наявність зовсім іншої психології, перш за все – дорефлексивних, порівняно примітивних «синдромів» замість будь-яких складних моральних проблем. В якості прикладу сучасного тероризму, наведемо слова жінок, засуджених за вибух на вокзалі в П'ятигорську. На судовому процесі ці жінки вказали, що метою вибуху для його замовника було «посяти паніку, а кількість жертв його не хвилювала».

У спеціальній літературі зустрічаються психологічні описи особливостей осіб терористів з так званими синдромами «Зомбі» і «Рембо». «Синдром Зомбі» проявляється в постійній, причому не штучній, а цілком природній боєготовності (активній готовності до відбиття нападу), ворожості з тотальним образом ворога, параноїдальним постійним прагненням до найскладніше організованих бойових дій. В житті – це своєрідний «синдром бійця», який постійно потребує самоутвердження і підтвердження своєї спроможності.

Люди із «синдромом Зомбі» постійно живуть «на війні» (інколи їх досить влучно називають «псами війни»). Навіть тоді, коли немає бойових дій, вони всіляко намагаються уникати ситуацій миру та спокою, шукають і з превеликим бажанням самі створюють ситуації бойових конфліктів. Зброя – найулюбленіша їхня іграшка, якою вони досконало володіють. Такі люди швидко і легко формують для себе образ ворога. У переслідуванні ворога вони невтомні, безпощадні, і холодно-жорстокі. У бойовій ситуації вони почувають себе «як риба у воді», так би мовити повністю невразливіми. Таке самовідчуття небезпідставне: бойових втрат серед таких осіб практично ніколи не буває, ті ж поодинокі випадки, зазвичай пов'язані з форс-мажором, або ж з грубим порушенням ними своїх власних правил перебування в стані постійної надбоєготовності. Терористи із руху «Хамаз» знають: «Боротьба – це постійна напруга всіх сил. Розслабитися воїн Аллаха може тільки в раю»³.

Чудова фізична і бойова підготовка, досягненню і підтриманню якої присвячене все їх життя, зазвичай дозволяє таким людям практично необмежено переносити незручності воєнного дискомфорту. Більше того, вони настільки звикають до такого життя, що вважають його природнім.

Відповідно така фізична підготовка часто парадоксально поєднується з їх безпорадністю в звичайних життєвих ситуаціях. Зокрема, відомі труднощі «Зомбі» у спілкуванні з протилежною статтю: інколи у таких відносинах у них миттєво може розвинути-ся помітна регресія на рівні поведінки 10-12-річної дитини. Однак, їх розгубленість разом із проявами над-довірливості і над-відкритості стосовно «своїх» може так само миттєво змінюватися на зовнішньо невмотивовану і наперед непередбачувану агресив-

ну ворожість. Це доволі часто примушує оточуючих нібито «відчувати» залякуючу ауру їх деструктивної «запрограмованості».

Для людей із «синдромом Зомбі» зазвичай характерна не атлетична, а, навпаки, диспластична і (або) навіть астенична тілобудова, однак багаторічний досвід посиленних спортивних тренувань робить їх гіперкомпенсованими атлетами. На обличчі у них нерідко спостерігається парамімія. Їх специфічна «тваринна» пластика може миттєво (особливо при спілкуванні з особами протилежної статі) змінюватися на крайній ступінь моторної неадекватності.

У мирний час, у стабільній обстановці вони відчують помітні труднощі при пошуках сексуальних партнерів – можливо у зв'язку з їх легкою вразливістю і підвищеною чутливістю у «позабойових» ситуаціях. У міжособистісному спілкуванні їх відрізняє дуже вузьке коло емоційно насичених симпатій. У мирних ситуаціях у «Зомбі» на перший план виходять прояви емоційної дисгармонії, причому в її структурі парадоксальність, холодність, брутальність і символічний неологізм, характерні для шизотима, досить часто поєднуються з вибуховістю, в'язкістю, загальмованістю і метафоричною олігофазією, характерними для епілептотима, тобто формується двояка, шизоепілептоїдна конституція. Така дисгармонія може знаходити (і, як правило, знаходить) вихід у протиправних діях⁴.

Люди з помітним «синдромом Зомбі» – ідеальні солдати, у яких постійна агресивна ворожість виступає як механізм своєрідної адаптації до зовнішніх умов. Вони завжди «на війні», обстановка бойового зіткнення – їх природне «середовище існування». В терористичних організаціях «Зомбі» – ідеальні бойовики-виконавці.

Термін «синдром Рембо» виник і розповсюдився зразу ж після відомого фільму про американського ветерана війни у В'єтнамі, який повернувся додому, але не зміг знайти себе у мирному житті і, ніби не зі своєї волі, став терористом. Фільм про бойовика Рембо створив вдалий образ, а його ім'я згодом стало загальноживаним. Спеціалісти із дослідження поведінки людей у надзвичайних ситуаціях вважають, що «синдром Рембо» – це своєрідне крайнє вираження, результат довготривалого формування цілком стійкої невротичної структури особистості, яка розривається непереборним інтрапсихічним конфліктом між прагненням до гострих відчуттів і переживанням тривоги, вини і презирства за свою участь в них. «Ключовою характеристикою цієї структури слугує або усвідомлення «місії», добровільно покладених на себе тяжких, але благородних альтруїстичних обов'язків, що дозволяють реалізувати агресивні наміри без найменшого сумніву у ворожості, або усвідомлення приналежності до «корпорації», професіональних обов'язків, що дозволяють ризикувати життям і здоров'ям без докорів в аутоагресивності»⁵.

Місіонерство – основний психологічний стрижень людини з «синдромом Рембо». Вона не може (хоча і вміє) вбивати «просто так» – вона обов'язково повинна робити це в ім'я чогось високого. Тому їй доводиться весь час шукати і знаходити ті або інші, все складніші й ризикованіші «місії».

Люди із «синдромом Рембо» завжди відчують значні труднощі при адаптації у спокійній, рутинній діяльності, досить часто переживають відчуття нудьги і своєї неспроможності у повсякденному житті. Вони постійно намагаються «зрушити (сколихнути)» ситуацію, інших людей і самого себе, досить часто штучно створюють складності, котрі необхідно «героїчно переборювати». Тим самим вони намагаються опинитися в суперекстремальній ситуації, у центрі якої-небудь надзвичайної ситуації. Важливими і найзначимішими для них характеристиками екстремальної ситуації є «близьке за духом оточення» і «наявність правил гри». Показовою для них виступає також і можливість «відповідати добром на зло», не відступати перед жодною загрозою при виконанні того, що вони самі вважають «благородною місією». Тому люди з вираженим «синдромом Рембо» – завжди добровольці. Вони схильні до самообмеження, зазвичай безвідмовні і хворобливо совісні, навіть альтруїстичні стосовно «своїх»; часом вони бувають навіть відверто нав'язливими – перш за все з приватними пропозиціями своєї допомоги.

Терорист із «синдромом Рембо» – це людина, яка прагне до жаху і сіє жах в ім'я «високої мети», однак, робить це не тому, що їй дорога та чи інша мета, а всього на всього лише тому, що по-іншому вона просто не вміє жити.

Життя терориста проходить у постійних емоційних переживаннях, він живе в емоціях страху, боячись потрапити до рук супротивника. Одночасно він живе в емоціях гніву і презирства до своїх супротивників та натхнення від передчуття однієї думки про ту шкоду, котру збирається їм нанести. Природно, що такі суперечливі почуття часто зіштовхуються між собою, призводячи до внутрішніх емоційних конфліктів.

¹ *Игошев К. Е.* Типология личности преступника и мотивация преступного поведения / К. Е. Игошев. – Горький, 1974. – С. 41.

² *Яблонский Л.* Шайка делинквентов как промежуточная группа / Л. Яблонский; [пер. с англ.] // Социология преступности. – Москва: Прогресс, 1966. – С. 355-366.

³ Див.: *Антоян Ю. М.* Терроризм: криминологическое и уголовно-правовое исследование. – Москва: Щит – М., 1998. – 306 с.

⁴ Див.: *Пуховский Н. Н.* Психотравматические последствия чрезвычайных ситуаций / Н. Н. Пуховский. – Москва: Академический проект, 2000. – 411 с.

⁵ Там само.

Резюме

Статья посвящена раскрытию террористической деятельности, как поведения личности, которой присущи психическая неуравновешенность и внутренняя неустойчивость, и, которые ощущают некоторый дискомфорт в условиях нормальной спокойной жизни. Им imponируют острые ситуации, ощущение страданий людей и тому подобное.

Ключевые слова: терроризм, политический терроризм, тотальный страх, политический экстремизм, насильственные действия, уголовное вмешательство, логика терроризма, мышление террориста, эмоциональное состояние террориста, психология терроризма.

Summary

This article is devoted to uncovering terroristic activity, as a personality conduct. This personality has mental unbalancing and inside unsteadily, and, which feels some discomfort in the normal conditions of life. Such personalities like acute situations, sensation suffering of other people.

Key words: Terrorism, political terrorism, total fear, political extremism, violence, criminal intervention, logic of terrorism, terrorist thinking, emotional state of terrorist, psychology of terrorist.

Отримано 25.11.2009

Г. Г. МОШАК

*Григорій Григорович Мошак, професор
Одеського національного морського університету*

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ПРИВАТНОПРАВОВИХ ЗАСОБІВ У КРИМІНОЛОГІЧНИХ ЦІЛЯХ

Актуальність запропонованої теми пов'язана з недостатнім ступенем дослідження застосування приватноправових засобів у криминологічних цілях в українському та німецькому праві, а також з посиленням їх впливу на поведінку. Розгляд методологічних питань приватноправових засобів (включаючи застосування в окремій сфері – сімейних відносинах) здійснено на основі аналізу підстав їх розвитку, спільного і взаємодії приватного права з галузями кримінального циклу. Одержані результати дозволяють сформулювати окремі думки та висновки.

© Г. Г. Мошак, 2009